

STADSTRADITIONER: PINGST, TREFALDIGHET OCH MIDSOMMAR.

Stadens övriga årshögtider behandlas i Landsmålsarkivets frågelistor: M 152 Lucia, M 153 Julen, M 154 Nyåret, trettondagen, tjugondagen och kyndelsmässan, M 155 Vårfrudagen, fastlagen och påsken, M 156 Valborgsmässan och Kristihimmelfärdsdagen.

Vid besvarandet av föreliggande frågelista bör upptecknaren i varje särskilt fall ange, om den nedtecknade uppgiften gäller staden och stadsborna i gemen eller endast en del av staden eller dess invånare (hantverkarna, köpmännen, "societeten", de fattiga o.s.v.). Vidare bör han göra klart, vilken tid som den upptecknade traditionen avser (t.ex. ett visst årtionde eller årtal eller "av gammalt"). Endast muntliga utsagor och berättelser böra medtagas, icke vad som härrör från tidningar och böcker, som i varje fall genom biblioteken äro tillgängliga för forskningen. Detta utesluter ej, att upptecknaren kan göra anteckningar om var han i tidningar o.s.v. funnit värdefullt material. Sådana källor böra dock icke medtagas i avskrift eller i omarbetad form i uppteckningarna.

Pingst.

1. Företogos några särskilda förberedelser för pingstfirandet? Har pingstveckan med anledning härav fått någon särskild benämning (sprängsvecka)?

Hur pryddes hemmen till pingst? Tog man in löv, gröna kvistar, kransar av grönt o.s.v., till pingsten? Hur anskaffades detta? Fanns det att köpa på torget, eller gjorde man utflykter till landet och samlade ihop det? Hur benämnde man detta sätt att pryda rummen (löva, maja)? Ex.: I Borås lövades i allmänhet hemmen till pingst, varvid tillgick så, att man vandrade ut i allén, klev upp och bröt så mycket löv, man ansåg sig behöva till pryddandet av bostaden.

2. Förekom det, att man på pingstmorgonen klädde sängarna med grönt? Lade man strutar med godsaker i bland lövet? Ex.: Förr på pingstmorgonen kläddes även sängen med grönt, även blommor, här och där instuckna strutar med fikon, russin m.m. (Sala).

3. Känner man till, att barnen på pingstmorgonen brukat ge föräldrarna en krans, som de bundit av blommor (förgätmigej o.dyl.)?

4. Gjordes särskilda förberedelser i fråga om mat och dryck till pingsten? Skulle man äta några särskilda rätter under pingsten? Beskriv i så fall varje rätt, och ange vilken dag man åt den!

5. Var pingstdagens gudstjänst allmänt besökt? Var kyrkan prydd på något för högtiden utmärkande sätt (med löv, blommor, girlander)? Vilka pryddes kyrkan till pingsten (konfirmander el.a.)? Brukade lantungdomen besöka stadens kyrka på pingstdagen? Vilken dag gjorde de det eljest (kristihimmelfärdsdagen)?

6. Företogos utfärder från staden under pingsten? Vart for man? Fanns i stadens närhet någon plats, dit folk samlades år från år vid pingst? Ex.: Från Lidköping gjorde man annandag pingst lustresor

till Kinnekulle och Lunneli, varifrån de medförde de s.k. lönnelikäpparna.

Känner man till någon liknande sed? Vad hade man för sig på platsen? Förekom dans och lekar? Förde deltagarna med sig dit kaffe, sprit och annan traktering? Fick man köpa sådant på platsen? Förekom där försäljning av annan art? Giv en utförlig redogörelse för en dylik fest!

7. Har man vid fester eller andra tillfällen under pingsten haft stänger prydda med blommor och grönt? Vilken dag restes de? Vilka klädde dem? Dansade man kring stängerna? Hur benämndes de (pingststänger, majstänger)?

8. Andra utflykter under pingsten? Vilken dag företogs de, och vart ställdes färden? Promenader, utfärder utom staden med matsäck eller annan förning? Vad förde man med sig av mat och dryck? Känner man till uttrycket pingstmatsäck? Vad menades därmed? Var det vanligt, att flera familjer gemensamt gjorde dylika utfärder? Redogör för hur det härvid tillgick! Kalas på den medhavda maten, musik och sång, lekar och dans o.s.v.? Utflykter med båtar, prydda med blommor och gröna kvistar? Förde man med sig hem kvistar, löv och annat grönt?

9. Hade man kalas och gillen vid pingsttiden? Vad kallades dessa (kransgille, majgille)? När höllos de? Redogör för ett sådant gille, dess anordnande och förlopp!

Förekommo större familjefester eller bjudningar under pingsten? Berätta härom!

10. Har det varit sed att vid något tillfälle under pingsten kläda en flicka till brud? Vad kallades hon (pingstbrud, blomsterbrud)? Vilken dag och vid vilket tillfälle uppträdde hon? Beskriv hennes klädsel! Var hon prydd med blommor och grönt? Hade hon brudgum och följe med sig? Hur voro brudgummen och de övriga i hennes följe klädda? Ex.: Hon var vitklädd och hade en grön krans på huvudet. Kransen var flätad av löv och blommor, eklöv och blåklint, men det var inte alltid sådana blommor funnos. Så hade hon en liten brudgum med sig. Hon gick annandag pingst. (Mjölby.)

Sjög hon? Skulle hon ha pengar för sin sång? Sök taga reda på, vilka sånger hon sjög, och anteckna dessa! Redogör utförligt denna sed med aktgivande på, vilka som skickade ut pingstbruden och hur hennes gång avslutades! Om lövgubbar, se 19!

11. Brukade man under pingsten företaga utfärd till någon källa för att dricka ur den? När gjorde man detta? Beskriv hur det tillgick vid denna källdruckning!

Trefaldighet.

12. Vilken benämning hade man på trefaldighetssöndagen (höga söndag, röda söndag)?

13. Förekom det, att ungdomen trefaldighetsnatten begav sig till någon källa för att dricka ur den? Hade man i samband härmed upptåg och dans? Prydde man sig med löv och lövruskor? Redogör för

hur det tillgick vid källdrickningen! Ex.: Tåg av ungdomar trefaldighetsnatten till Uggelvikskällan. Dans, dryckenskap, slagsmål. Slagsmål mellan militärer och civila. Återvände till staden prydda med löv och lövruskor. (Stockholm.)

Känner man i samband med källdrickningen till uttrycket dricka mærg i benen? Vad menades härmed? När drack man eljest mærg i benen? När upphörde källdrickningsseden? Ex.: Fästfolk gick trefaldighetsafton och drack vatten i en källa. De sade, att de drack mærg i benen. De drack också björksav. (Askersund.)

14. Om andra fester, ungdomsfester, sammankomster på vissa platser o.dyl., som icke kunna sättas i samband med ovan efterfrågade, förekommit i staden på trefaldighetssöndagen eller dagen före, böra dessa av upptecknaren utförligt beskrivas.

Likaså bör upptecknaren efterforska och anteckna den tro och de bruk, särskilt vad varsel och spådom beträffar, som knutits till trefaldighetssöndagen eller den föregående natten.

Midsommar.

15. Förekom annan benämning än midsommar på denna högtid (S:t hansfesten, johannesmäs, jänsmäs)?

Vilka förberedelser gjordes för midsommarfirandet? Särskild skurning och städning? Beskriv olika slags förberedelser för midsommarhögtiden!

16. Tillredde man särskilda maträtter eller drycker till midsommar? Hade man rätter med ordet midsommar eller stadens benämning härför ingående som sammansättningsled (midsommarkakor, midsommarsöl o.s.v.)? Skulle någon maträtt ätas för första gången på året vid midsommaren? Ex.: På midsommardagen åt man filbunke första gången för året. (Nora.)

17. Hade man lövmarknad i staden? Fanns någon annan benämning härför? När hölls lövmarknaden? På vilken plats i staden hölls den? Kom folk från landsbygden till staden för att på lövmarknaden sälja blommor, löv och björkar? Kunde man få köpa majstänger på lövmarknaden? Tillverkade man kransar av björklöv och blommor på marknaden? Beskriv marknadslivet, upptåg och uttryck för feststämning (bönder i lövskrindor, kringdragande skaror av lands- och stadsbor med blomkransar på huvudet o.s.v.): Håller man numera lövmarknad i staden eller är seden bortlagd?

18. Brukade man pryda med löv och annat grönt ute och inne till midsommar? Fanns sådant till salu på torget före midsommaren? Vilka skötte denna försäljning? Kunde det också köpas på lövmarknaden? Brukade stadsbor före midsommaren göra utflykter till landet för att samla blommor, kvistar och grönt till midsommarprydan? Förekom med anledning härav tvister och oenighet mellan landsbor och stadsbor?

Redogör för det sätt, på vilket man prydde till midsommar! Satte man björkar utanför porten? Placerade man mattor av gröna kvistar framför trappan? Gjorde man lövkojor eller lövsalar inne

på gårdarna? Ex.: Man satte upp en lövkoja på gården. En liten fyrkant med lövbuskar och bänkar inuti att sitta på och ett bord. (Kristinehamn.)

Satte man små björkar eller björkkvistar inne i rummen? Förfärdigades till prydnad kors, kransar, girlander o.s.v. av blommor och grönt? Var placerades dessa? Förfärdigade man dessa själv eller köpte man dem på torget eller på lövmarknaden? Prydde man med både löv och blommor? Vilka blommor och vad för sorts löv använde man? Ex.: Stadsborna plockade också vilda blommor och satte inne i rummen. Även lövkvistar. (Kristinehamn.)

Vad kallades att på detta sätt pryda hemmet till midsommar (lövning, majning, blomstring; kläda, löva, maja, blomstra, pryda, jänsa)? Kunde benämningarna maja och jänsa användas om prydnade med grönt även vid annat tillfälle än vid midsommar? Kan ordet maja åsyfta något annat än prydnade med grönt?

Prydde man i kyrkan med blommor och grönt till midsommar? Vem gjorde detta? Beskriv hur kyrkan var prydd! Ex.: Kyrkan var prydd med löv och blommor. Blommor på altaret och predikstolen och löv efter bänkraderna. (Kristinehamn.)

19. Var det sed, att någon eller några, klädda med blommor och grönt, gingo omkring på gatorna vid midsommar? Vilken dag gingo de? Vad kallades de (löv-gubbar)? Beskriv deras klädsel! Hur utsågs lövgubbe? Skulle han vara ung eller gammal? Varför? Måste han ledas omkring? Varför? Fick han pengar, där han gick fram? Vartill skulle dessa användas? Hur slutade lövgubbens gång (med kalas av något slag)? Ex.: Om midsommar gick förr 3-4 pojkar lövgubbe i Uddevalla. Ben, bål, armar och huvud virades med ormbunkar. Om halsen var som ett pärlband med pioner. Den som skulle vara lövgubbe, fick vara mycket vig, för han skulle kunna buga framåt och bakåt lika lätt, så att ingen märkte, vilket som var fram och bak på honom. Lövgubben var så omvirad, att han ej kunde se. En annan pojke fick därför leda honom. De gick i affär och ur affär och fick här och var några ören.

Har denna sed funnits i staden så långt man kan minnas tillbaka? Har den kommit in på senare tid? Minnes man, varifrån den kommit och på vilket sätt? Finnes seden kvar eller har den bortlagts?

Uppträdde en på liknande sätt utklädd person vid annat tillfälle än midsommar, t.ex. pingst? Hur benämndes han?

Om lövgubbar, som inleda dansen kring majstången, se 22!

Förekom det, att en flicka kläddes till midsommarbrud? Beskriv hur hon var klädd! Vilken roll spelade hon i midsommarfirandet? Fick hon pengar eller annat? Hade hon brudgum och tärnor med sig?

20. Tände man eldar ute i det fria vid midsommar? Vilken benämning hade man på elden (midsommarstack, johanneseld)? När tändes den? Hade man upptåg med skjutning och oväsen vid elden? Varför tände man sådana eldar?

21. Har man haft majstång? Vad kallades den (majstång, majträd, majel, menträd, midsommarstång)? Av vilket träslag skulle stången vara? Vilken form hade den? Var den en rak, enkel spira, eller hade

den en eller flera tvärslåar upptill? Förelåg det någon skillnad i fråga om användning mellan dessa båda typer?

Hade man privat majstång på var gård? Hur såg den ut? Var den stor eller liten? Prydde man den med kransar och girlander av löv och blommor? Förekom annan prydnad på stängen? Vilka klädde den? När restes den och av vilka? Hur anskaffades en dylik majstång? Hade man majstänger till salu på torget? For man ut till landet för att skaffa sig majstänger och löv att pryda dem med? Fick man betala bönderna för dem? Ex.: Det var sed att resa majstänger, och förberedelserna härför voro ett värderat nöje, då ungdomen drog ut i båtar för att från de lövrika stränderna hämta det nödiga materialet. Det blev klagomål från bönderna, och man fick betala för stänger och lövtäkt. (Strängnäs.) - Jag minns inte, att det fanns någon allmän majstång. Men sådan hade en privat på gårdarna. Den var 15 à 20 fot lång och var försedd med kors. På varje korsarm hängdes en krans och en krans uppe vid toppen. Uppe i toppen sattes en flagga. Stängen var virad med en lövkrans, som gick i spiral. Blommorna till kransarna hämtades ute på ängarna. Det var fruntimren som ställde med klädseln; så fick de hjälp av karlarna att resa den. (Kristinehamn.)

Hade man allmän majstång på torget eller annan öppen plats i eller vid staden? Vilka föranstaltade resandet av sådan majstång? Hur anskaffades den? Var denna majstång av annan typ än de, som man reste på gårdarna? Vilka skötte om prydanen av majstången? Kom ungdomen tillsammans någon viss dag för att kläda den? Voro olika yrkesgrupper företrädna härvid? Skulle olika yrkes- eller samhällsgrupper bidra med var sin krans till stängen? Redogör noggrant för prydanen av densamma! Hur restes den? Under musik och skjutning? Ex.: På Stenhagen var en särskild plan. Där restes också majstång. Stängen kläddes med blommor och löv. På korset hängdes en krans på vardera armen och en flagga i toppen. (Filipstad.)

Har man av gammalt haft majstång i staden? Har man upphört att resa privata majstänger på gårdarna? När skedde det? Reser man ännu allmän majstång eller har seden upphört? När upphörde den i så fall och varför? Motstånd från myndigheterna, prästerskapet eller religiösa sammanslutningar?

22. Vilken benämning hade man på midsommarnattens festligheter och nöjen (midsommarslek, midsommarsdans, midsommarvaka)? Förekommo härom uttryck som hålla midsommarsvaka, vaka midsommar o.d.? Var tillbragte man midsommarnatten? Hade man fest på torget eller någon plats invid staden? Förekom dans kring majstång? Var det sed att år från år fara till någon plats utanför staden? Vart for man i så fall? Vad hade man för sig där? Brukade stadsungdom på midsommarkvällen fara utåt landet för att delta i lantungdomens midsommarfirande? Ex.: På Borgmästarholmen var det servering, sprit och mat serverades. Under midsommar var det som mest festligt. (Askersund.) - Stadens nöjesplatser voro Pinstevall och Gröne plan. Här samlades stadsborna till dans och gökottor. Vid midsommar dansade man kring majstången. (Mariestad.) - Hög och låg promenerade midsommaraf-

tonen regelbundet på Hof, en allmän väg utan träd, garnerad av stånd och kistor med pepparkakor, knäck och karameller. (Härnösand.) - Om midsommarkvällen samlades kottierier från staden på logar ute kring staden och dansade och lekte. (Filipstad.) - Men ungdomen var mycket utåt landet och dansade på logar och i stugor. Till Måsön i Ölme brukade de vara mycket. (Kristinehamn.)

Dansade man kring majstången? När började dansen? Inleddes den av med grönt klädda personer (lövgubbar, gröngubbar, midsommargubbar)? Beskriv hur dessa voro klädda! Ex.: På midsommarleken skulle gröngubbarna - ynglingar klädda i löv och grönt - dansa först med varandra. (Köping.)

Redogör för danserna och lekarna vid majstången! Vilka danser dansade man? Finnas danser med namn efter midsommaren (midsommarspolska)? Beskriv musiken, vilka instrument som spelades, spelmännen, deras betalning o.s.v.! Vilka deltog i dansen kring majstången? Kunde vem som helst deltaga häri? Gjordes ingen åtskillnad mellan olika samhällsgrupper i staden? Ex.: Vid stången var det dans och musik om midsommarnatten till framåt morgonen. Och vid messomerdansen var både rik och fattig med. (Kristinehamn.)

23. Hur firades midsommardagen? Stannade man i staden den dagen? For man ut till landet, till någon viss plats, någon ö, källa, berg o.s.v.? Hade man bestämda platser, dit man reste år efter år? Redogör utförligt för vad som där förehades! Ex.: Midsommardagen for så många som kunde ut på sjön - både herrskap och hantverkare och arbetare. Det bar i väg till Siberön, Vålön, Svartbergsudden och flera platser. (Kristinehamn.) - Man gjorde utfärder till Önskans källa, där man drack kaffe och utförde lekar. (Härnösand.)

Hur firade man i övrigt midsommar i staden? Om utöver det efterfrågade andra festseder förekommo, skola dessa utförligt beskrivas. Förekom det exempelvis, att husvärderna hade fest för sina hyresgäster? När hölls den? Redogör för hur den tillgick! Ex.: Långbord voro dukade på gårdarna, små majstänger voro resta, musik utfördes. Folk gick från gård till gård, sjöng, dansade och smakade på anrättningarna. (Lund.)

24. Var regemente förlagt till staden eller dess närhet? Vilken roll spelade det i midsommarfirandet? Redogör härför! Var manskabet permitterat eller ej till midsommar? Voro festligheter anordnade på exercisplatsen? Besöktes dessa av stadsborna? Kom även folk från landsbygden dit för att besöka sina anhöriga och deltaga i festen? Beskriv så utförligt som möjligt en sådan fest! Hade man bal på regementet midsommandagen? Vilka anordnade den? Ex.: Den stora balen i officerspaviljongen midsommandagen på Fristadshed var årets evenemang för stadens unga damer, särskilt sedan man fått järnväg. Manskabet permitterades ej utan förnöjdes med lek och dans. (Borås.)